

2 Karaktärisering av kyrkoanläggningen

2.1 Kyrkomiljön

Enåkers kyrkby ligger i ett småbrutet jordbrukslandskap. Byn har bevarat sin traditionella karaktär med kyrka, prästgård, kyrkstallar och skola. På andra sidan vägen från kyrkogården sett ligger den f.d. skolan och prästgården med kyrkstallar.

2.2 Kyrkan

Enåkers kyrka är en medeltida kyrka vars ålder är något osäker. I kyrkobeskrivningarna har det antagits att den är uppförd omkring år 1300. Kyrkan var ursprungligen en rektangulär gråstenskyrka av den i Uppland så vanliga typen, med sakristia i norr och vapenhus i söder. Dess äldre utseende framgår av en teckning från 1754 av Olof Grau. På den ses en rektangulär stenkyrka med högt och brant takfall samt en bogårdsmur och några mindre byggnader runt kyrkogården. Där ses även den klockstapel som revs i mitten av 1800-talet när kyrkan byggdes om. Sitt nuvarande utseende fick kyrkan vid en stor om- och tillbyggnad år 1854 efter ritningar av arkitekten P. J. Ekman. Då försågs den lilla salkyrkan med ett nytt torn i väster och ett nytt tresidigt avslutat kor i öster. Sakristian i norr revs och ersattes av en nybyggd sakristia. Det medeltida vapenhuset var då rivet sedan länge. Ombyggnaden gjordes i nygotisk stil. Tornet försågs med trappstegsgavlar och en hög spetsig spira täckt med zinkplåt och krönt med ett förgyllt kors. Det medeltida långhusets murar höjdes och ett nytt tak med flackare takfall byggdes. Fasaderna kröntes av en putsad spetsbågsfris.

Kyrkan präglas fortfarande av 1850-talets stora ombyggnad, i synnerhet utvändigt. Invändigt har flera senare restaureringar satt sin prägel på kyrkan. Fasaderna är spritputsade och försedda med slätputsade hörn och omfattningar. Även taklisten och putsdekoren är utförda med slätputs. Kyrkan är målad i en ockragul kalkfärg. Tak och tornspira täcks av kopparplåt. Tornet är försett med en hög spetsig spira krönt av ett förgyllt kors. Kyrkan har stora spetsbågiga fönsteröppningar med bruna träfönster försedda med blyspröjsat glas. Entrén i väster har en flersprångig, putsad portomfattning med ett högt spetsbågigt överljusfönster. Portöppningen sitter en nygotisk dubbeldörr av fernissat trä.

Interiören fick sin nuvarande karaktär vid restaureringen 1955 som utfördes under ledning av arkitekt Jörgen Fåak efter ett förslag av arkitekt Erik Fant. Kyrkorummet får sin prägel i hög grad av de senmedeltida valven och de medeltida inventarier och målningar som tagits fram och konserverats. I tornets bottenvåning finns en trätrappa upp till läktaren och tornets övre våningar. WC och förråd som, byggdes in i vapenhuset år 2006, smälter väl in i rummet som helhet. Långhuset är välvt med två senmedeltida, putsade ribbvalv av tegel med rikt utformade ribbmönster. Valven är så kallade gubbvalv där en del av ribborna utformats för att efterlikna gubbar. Kyrkan har haft medeltida målningar från två perioder omkring år 1500. Endast mindre delar av dessa målningar har kunnat tas fram och konserveras. I södra muren finns ett medeltida fönster som togs fram 1955 i vars fönstersmyg det senmedeltida måleriet återställdes. Där finns även en återställd nisch med en målning av Veronikas svetteduk. Valvgubbarna är försedda med målade dekor. Målningarna togs fram av konservatorn Torsten Hjelm.

Golvet i kyrkan täcks av tegel. Bänkinredningen består av två slutna bänkkvarter från 1955. De främre bänkskärmarna är försedda med två pyramider från 1700-talets början. I långhusets nordöstra hörn, norr om triumfbågen, finns predikstolen i barockstil med tillhörande baldakin som införskaffades 1708. Söder om triumfbågen finns en dopfont av gotländsk kalksten från

1200-talet. Det är kyrkans äldsta inventarium. Koret är beläget tre trappsteg över långhuset. Altarringen och altaret har en enkel karaktär. De tre stora spetsbågiga korfönstren är prydda med glasmålningar av konstnären Julia Lüning från 1955.

I väster finns en orgelläktare med en orgelfasad från 1825. Orgelverket tillkom 1960. Kyrkan har flera medeltida skulpturer. På södra korväggen hänger ett målat och förgyllt altarskåp med snidade skulpturer i trä. Flera figurer saknas i skåpet som är tilverkat av en regional verkstad i Mälardalen på 1400-talet. I triumfbågen hänger ett välbevarat krucifix från omkring år 1300. Vidare finns en medeltida Birgittabild i trä på väggen intill dopfunten samt ett krönt kvinnligt helgon från 1400-talet.

Sakristian i norr täcks av ett putsat kryssvalv. Väggar och valv är vitkalkade och golvet tegeltäckt. På 1990-talet togs gjordes en nödutgång i sakristians västra vägg. Den anpassades väl till kyrkans arkitektur och försågs med en trädörr med smidesbeslag.

I tornet finns delar av kyrkans äldre inredning magasinerad. Bl.a. finns här den tidigare altaruppsatsen från 1825 som består av ett stort kors med törnekrona och svepduk samt hjärta och ankare.

2.3 Kyrkogården

Kyrkogården utvidgades på 1850-60-talet och en ny stenmur med grindstolpar byggdes. 1927 fick kyrkogården sin nuvarande utsträckning då den utvidgades åt norr. Trädplanteringar skedde på 1860-talet och 1920-talet. Miljön präglas i hög grad av det sena 1800-talets och tidiga 1900-talets klassicistiska, romantiska trädgårdskonst med raka grusgångar och trädtrader.

Kyrkogården omges av en kallmurad gråstensmur och en trädkrans av bl.a. lind, ask och kastanj. Entréerna är försedda med huggna grindstolpar av granit och järngrindar. Kyrkogårdsgångarna är anlagda i raka axlar från entréerna. En allé av stora gamla lövträd kantar gången från entrén i nordväst. Gravkvarteren täcks av gräsmattor. Karakteristiskt för kyrkogården är det stora inslaget av gravvårdar från det sena 1800-talet och tidiga 1900-talet. Gravstenar från denna tid är högre än de är breda, ofta utformade som klassiska obelisker i svart granit, helt eller delvis polerade. Några äldre grusgravar med stenramar finns också bevarade. Intill entrén i söder finns en stor grusgrav som dessutom är försedd med stolpar av granit och järnkätting som hänger mellan stolparna. Graven har en stor bautastensliknande gravsten.

Utanför kyrkogården, strax intill kyrkans kor, finns ett bisättningsrum med tegeltäckt tälttak och ljusmålad träpanel. Strax norr om kyrkan ligger även minneslunden som anlades 1989.

2.4 Kulturhistorisk karaktäristik och bedömning

Kyrkogården har bevarat mycket av den karaktär den fick efter kyrkans stora restaurering på 1850-talet. Då tillkom den nuvarande stenmuren och man började plantera de lövträd som än i dag sätter stark prägel på kyrkogården. Utvidgningar i samma stil har senare skett på 1920-talet. Kyrkogården präglas mycket av de klassicistiska och romantiska strömningar som genomsyrade trädgårdskonsten kring sekelskiftet 1900 och ett ganska stort antal gravvårdar från denna epok är bevarade.

Kyrkan är ett intressant exempel på 1800-talets restaureringskonst då många medeltida kyrkor byggdes om och till och kläddes i en nygotisk stildräkt. Det är dessutom ett av de tidigaste exemplen i Uppland på en kyrkorestaurering i nygotisk stil. Restaureringen på 1950-talet som idag sätter sin prägel på interiören illustrerar tidens starka intresse för medeltida konst och arkitektur, vilket tar sig uttryck i de delvis återfunna och konserverade målningarna. Ett annat inslag som är typiskt för 1950-talets kyrkorestaureringar är de då nytillverkade slutna bänkkvarteren som ersatte de öppna ”bönhusbänkarna” från 1890.

Att särskilt tänka på vid användning och förvaltning av kyrkoanläggningen och byggnaderna

- Kyrkogårdens välbevarade karaktär från omdaning på 1850-60-talet samt 1920-talets utvidgning har ett stort kulturhistoriskt värde.
- Kyrkogården äger även stora stämmingsmässiga värden.
- Det relativt stora inslaget av bevarade gravar från decennierna kring förra sekelskiftet bidrar till kyrkogårdens autentiska, välbevarade karaktär och har därför ett stort kulturhistoriskt värde.
- Kyrkan är mycket intressant ur restaureringshistorisk synvinkel som ett exempel på en tidig omdaning av en medeltida kyrka i nygotiskt stil.
- Kyrkans välbevarade nygotiska karaktär ger den ett stort arkitekturhistoriskt värde.
- Interiören är ett intressant exempel på en typisk kyrkorestaurering på 1950-talet, vilket illustreras väl genom de framtagna medeltidsmålningarna och de nytillverkade bänkkvarteren.
- Kyrkan har ett flertal välbevarade medeltida inventarier av vilka krucifixet och altarskåpet är bäst bevarade. De har ett stort konsthistoriskt värde och stor betydelse för upplevelsen av interiören.
- Kyrkans dopfunt från 1200-talet är dess äldsta inventarium och av mycket stort kulturhistoriskt värde.

2.5 Källor, litteratur och övriga uppgifter

Kilström, Bengt Ingmar, *Enåkers kyrka, Upplands kyrkor 161*, Uppsala 1974.

Medeltidens bildvärld, Historiska museets databas på internet:

www.medeltidbild.historiska.se.

Olsson, Henning, *Enåkers kyrka, en orientering*. Nytryck av originalupplagan från 1956.

Uppland, landskapets kyrkor, forskningsprojektet sockenkyrkorna, Riksantikvarieämbetet, Stockholm 2004.

Upplandsmuseets arkiv: Fotografier och handlingar i topografiska arkivet. (UM)

Karakteriseringen är utförd i september 2008.